

AİLƏDƏ UŞAQLARIN MANİPULYATİV DAVRANIŞI

Ülviyyə Akif qızı Əfəndiyeva

ADPU

psixol.ü.f.d., dosent

ulviyya16@yandex.com

Xülasə

Psixologiyada manipulyasiya, aldatma və təzyiqdən istifadə edərək bir şəxsin qavrayışını və ya davranışını dəyişdirmək üçün ona və ya bir qrup insana yönəlmiş müəyyən fəaliyyətlərdən ibarət sosial təsir növüdür. Manipulyatorun əsas məqsədi öz mənafeyinə uyğun şəkildə digər bir insanın davranışını gizli idarə etməkdən ibarətdir. Manipulyasiya uşağa mənfi təsir göstərə bilər. Manipulativ davranış uşaqlarda stressin və narahatçılığın inkişafına, eləcə də uşağın başqaları ilə münasibətlərinin pozulmasına səbəb ola bilər. Ona görə də uşağınıza bu vərdişin öhdəsindən gəlməyə kömək etmək, onlara həmyaşdları və böyüklərlə dürüst və açıq ünsiyyət qurmağı və ünsiyyət qurmağı öyrətmək vacibdir. Unutmayın ki, uşağınızın davranış və xarakterinin formalaşmasında əsas rol oynayırırsınız. Buna görə də manipulyasiyadan çəkinməli, övladınıza başqaları ilə ünsiyyətdə açıq və səmimi olmağı öyrətməlisiniz.

Açar sözlər: manipulyasiya, davranış, ünsiyyət, ailə, uşaqlar, valideynlər.

Summary

In psychology, manipulation is a type of social influence consisting of certain activities aimed at a person or a group of people in order to change the perception or behavior of a person using manipulation, deception and pressure. The main goal of the manipulator is to secretly control the behavior of another person in accordance with his own interests. Manipulation can have a negative effect on the child. Manipulative behavior can lead to the development of stress and anxiety in children, as well as the disruption of the child's relationships with others. Therefore, it is important to help your child overcome this habit, teach them to communicate and communicate honestly and openly with peers and adults. Remember that you play a key role in shaping your child's behavior and character. Therefore, you should avoid manipulation and teach your child to be open and sincere in communication with others.

Key words: manipulation, behavior, communication, family, children, parents

Bu və ya digər şəkildə, demək olar ki, hər kəs uşaq manipulyasiyası ilə bağlı problemlərlə üzləşir - həm demokratik üslubu tətbiq edən valideynlər, həm də ciddi tərbiyəli, avtoritar üslublu ailələr.

Əvvəlcə terminologiyanı anlayaq. Psixologiyada manipulyasiya, aldatma və təzyiqdən istifadə edərək bir şəxsin qavrayışını və ya davranışını dəyişdirmək üçün ona və ya bir qrup insana yönəlmiş müəyyən fəaliyyətlərdən ibarət sosial təsir növüdür. Manipulyasiya deyəndə, manipulyatorun şəxsi məqsədlərinə çatmaq üçün zəruri olan qərar qəbulu, işlərin icrası və insanın nəyəsə münasibətini dəyişdirən, ondan gizlədilmiş təhriki başa düşülür. Manipulyasiyaya neqativ münasibət bununla əlaqəlidir. Amma o, müsbət nəticələr də verə bilər (məsələn, təlim və tərbiyədə). Müəllim şagirdi manipulyasiya edərək obyektiv olaraq şagirdə münasibətdə ona aid olan məqsədlərə nail olmağa çalışır (baxmayaraq ki, şagirdin nöqtəyi-nəzərincə bu məqsədlər lazımsız görünür).

Manipulyasiyadan daha çox təsir peşəkarları istifadə edirlər (satıcılar, xidmət sahəsinin işçiləri,

rəhbərlər, taksi şoferləri, ofisiantlar, dini sahədəkilər, dilənçilər, fırıldaqçılar və s.). Manipulyativ ünsiyyət zamanı tərəf müqabilinin qavranılması özünəməxsus xarakter kəsb edir: ona şəxsiyyət kimi deyil, məqsədə çatmaq üçün lazım ola biləcək keyfiyyətlər məcmuyu kimi baxırlar.

Amerika psixoloqu Everett Leo Şostrom manipulyasiyanın səbəblərini və növlərini, onların tanınma yollarını, eləcə də manipulyasiyadan özünüaktuallaşdırmağa qədər şəxsi inkişaf üsullarını təsvir edir. Onun fikrincə, hər bir insan bu və ya digər dərəcədə manipulyatordur. Bunun səbəbi insanların nevroitik yüküdür. Manipulyator özünü və digər insanı bir əşya kimi qəbul edir, onun məqsədi başqalarını idarə etməkdir (4).

R.Çaldini (1999) borc və məsuliyyət normalarını istismar edən manipulyativ priyomlardan söhbət açır: 1. “ayaq qapıda” effekti – insan ilk xahişdə yardım etdiyi üçün özünü qayğıkeş adam kimi hiss etməyə başlayır və özünüqəymətin qalxması ilə şüurlu ya şüursuz şəkildə öz üzərinə mənəvi vəzifələr qoymuş olur; 2. “sınaq şarı” effekti – məsələn müəllimlərdən hər hansı tədbirdə iştirak etməyi (sınaq şarı) soruşurlar və razılığı alan kimi tədbirin erkən saatda olacağını qeyd edirlər. İstər – istəməz söz verildiyi üçün gəlməmək mümkün olmur (kişi sözü); 3. “tələ yemi” effekti – “sınaq şarı”nın formalarından biridi, mağazada ucuz qiymətə paltar qoyurlar, məlum olur ki, əslində reklamdır; 4. “qapıdan olursa, onda pəncərədən” effekti – Əvvəl çətin tapşırıq tələb olunur bilərəkdən, sonra asan. Eyni adamdan gəlməlidir və eyni mövzuya toxunmalıdır; 5. qızıqdırma effekti – məsələn, sən belə asanlıqla təsir altına düşürsən? təhrik etmə effekti – məsələn, çətin sən bunu həll edə biləsən (3).

Psixoloq Şarie Stines qeyd edirmiş ki, manipulyasiya ustası olan şəxslər, qarşılarındakı insana zülm edərək və yaxud özlərini qurban kimi göstərərək hər istədiklərini etdirməyə çalışırlar.

Qarşısındakını manipulyasiya etməyə çalışan insanların əsl məqsədi, digər insanları idarə etməkdir. Manipulyator, insanlarla bir dialoq qurmaq əvəzinə ya zülmkar, ya da qurban roluna girirlər və duyğu hücumuna keçirlər. Sizin üzərinizdə manipulyatorluq etmək istəyən şəxs vəzifəcə sizdən üstündürsə, zülmkar, sizdən vəzifəcə aşağıdırsa, qurban rolunu oynamağa çalışacaq. Zülmkar rolunda olan manipulyatorlar daha fərqli yerlərdə qarşınıza çıxa bilər.

Tədqiqatlar göstərir ki, manipulyasiya həmişə pis bir şey deyildir. Peşəkar və pedaqoji vəzifələrin böyük əksəriyyətinin həyata keçirilməsində, müəllim-tələbə münasibətlərində manipulyativ ünsiyyət özünü göstərir. Manipulyasiya üsullarının seçimi əsasən müəllim şəxsiyyətinin xüsusiyyətləri ilə müəyyən edilir. Tələbələr onlar haqqında informasiyanı ya müəllimlərin davranışından, ya da yuxarı kurslardan bakalavrlardan, eləcə də digər qeyri-rəsmi kanallar vasitəsilə alırlar. Onlar yumşaq xarakterli, mehriban, kömək etməyə hazır olan müəllimlərdən istifadə edirlər.

Sağlam psixologiyaya sahib olan şəxslər, aciz insanların manipulyasiyaları ilə tez-tez qarşılaşıla bilər. Hər bir manipulyatora məxsus əlamət-tərəfdaşın iradəsinə sahib olmağa cəhddir. Manipulyator həmişə size tabe olmağa və asılı vəziyyətə salmağa çalışacaq. O, bu asılılığı sizin zəifliklərinizdən, qorxularınızdan, istənilən arzularınızdan (pul, hakimiyyət, şöhrət, tanınma, sevgi) götürəcək. Manipulyatoru fərqləndirən ikinci əlamət-onun davranışında yalan, riyakarlıqdır. Manipulyatorun üçüncü fərqi siz həmişə onun fikirlərində aşkar edəcəksiniz. Həmin fikirlərdə çağırış birləşməyə deyil, ayrılmağa olacaqdır.

Beləliklə, Manipulyatorun əsas məqsədi öz mənafeyinə uyğun şəkildə digər bir insanın davranışını gizli idarə etməkdən ibarətdir. Manipulyasiya etmənin səbəbini bilməklə və manipulyatorların davranışlarının strateji xətlərinə bələd olmaqla nəinki onları ətrafdakı insanlar arasında ayırd etmək, həmçinin onların bu rəftarının təsirindən yayınmaq da mümkündür.

Uşaq manipulyasiyaları hansı yaşda başlayır? Uşaqların manipulyasiyalarına və onlara cavab vermə yollarına gəldikdə, tez-tez bir uşağın manipulyasiya edə biləcəyi və əgər varsa, hansı yaşdan etibarən özünü göstərməsi mübahisə doğurur. Məşhur rus psixoloqu və müəllimi L.V. Petranovskayanın fikrincə, manipulyasiya mürəkkəb fəaliyyət növüdür. Və bu fəaliyyəti həyata keçirmək üçün beynin bu əməliyyata cavabdeh olan hissələrinin kifayət qədər yüksək dərəcədə yetkin olması lazımdır. Buna görə də, 6-7 yaşa qədər, bəzən hətta 9 yaşa qədər şüurlu manipulyasiya haqqında danışmağa ehtiyac yoxdur.

Uşaq situasiyanı manipulyasiya edəcəyi adamın prizmasından görməli, nəticə əldə etmək üçün öz hərəkətlərini hesablamaq, hər şeyi fərqi nə varmadan etməlidir. Üç-dörd yaşlı uşaq üçün bir az

mürəkkəbdir. Uşaqların manipulyasiya etməsi ətrafında zidiyyətli fikirlər vardır. Bəziləri onlar hər şeyi manipulyasiya adlandırmağa çalışırlar, o cümlədən uşağın öz ehtiyaclarını ödəmək üçün sadə istəklərini.

Uşaqlar manipulyasiya etməyi nə vaxt öyrənirlər və onlara kim öyrədir? Uşaq doğulduğu andan özünü naməlum bir dünyada tapır və məlumat almağa başlayır. Uşaq üçün ən vacib məlumat verən valideynlərdir. Nə yaxşı və nə pisdır, nə mümkündür və nə deyil - bütün bu suallara ana və ata cavab verir. Uşağın edə biləcəyi hər şeyə görə bizə, valideynlərinə borcludur. Təəssüf ki, biz uşaqlara təkcə yaxşı və faydalı şeyləri deyil, həm də pis və zərərli şeyləri öyrədirik, manipulyasiya da daxil olmaqla. Əgər bu gün uşağın valideynləri onları cəzalandırıbsa, sabah isə eyni hərəkətə məhəl qoymayıblarsa; qışqıraraq və qorxutmaqla məqsədinizə çatdınsa; əgər onlar məsuliyyət götürə bilmirlərsə və ümumiyyətlə özlərini kiçiklər kimi apara bilmirlərsə, bütün bunlar balaca manipulyatorun doğulması üçün münbit zəmin yaradır. Yalnız uşağın manipulyasiya davranışında nə xoşbəxtlik, nə də sülh var.

Çox vaxt uşaq manipulyasiyasından istifadə valideynlərlə münasibətləri yaxşılaşdırmağın bir yoludur. Bəzən valideynlər özləri çoxlu sayda oyuncaq, bahalı əşyalar almağı və uşağın bütün ehtiyaclarını ödəməyi etibarlı münasibətlər qurmaq strategiyası kimi görürlər. Bunu etməklə böyük səhv edirlər.

Hər yaşda olan uşaq ana və atasından diqqət, sevgi və dəstək gözləyir və bunun üçün bütün mümkün üsullardan istifadə edir ki, diqqəti cəlb etsin və gündəlik işlərdən yayınsın, həll edərkən uşaq əsas obyekt kimi deyil, yalnız fon kimi çıxış edir.

Uşaq manipulyasiyası ilə bağlı problemləri həll etməyə başlamazdan əvvəl bu davranışın səbəblərini başa düşmək lazımdır.

Uşağın manipulyasiya davranışının səbəbləri və ilkin şərtləri aşağıdakılardır: lazımi diqqətin olmaması; valideynlərin və digər əhəmiyyətli yetkinlərin təqlidi; müttəfiq dəstəyi; mükəmməl şablon; qoruma.

Manipulyasiya uşağa mənfi təsir göstərə bilər. Məsələn, manipulyasiya stressin və narahatılığın inkişafına, eləcə də uşağın başqaları ilə münasibətlərinin pozulmasına səbəb ola bilər. Ona görə də uşağınıza bu vərdişin öhdəsindən gəlməyə kömək etmək, onlara həmyaşıdları və böyüklərlə dürüst və açıq ünsiyyət qurmağı və ünsiyyət qurmağı öyrətmək vacibdir. Unutmayın ki, uşağınızın davranış və xarakterinin formalaşmasında əsas rol oynayırırsınız. Buna görə də manipulyasiyadan çəkinməli, övladınıza başqaları ilə ünsiyyətdə açıq və səmimi olmağı öyrətməlisiniz.

Uşaqların manipulyasiyalarının qarşısını almaq niyə lazımdır? Əgər uşağınızın davranışında manipulyasiya hərəkətləri görürsünüzsə, hər şeyin öz axarı ilə getməsinə imkan verməyin, müşahidə edin. Çox vaxt manipulyasiya kömək üçün bir fəryaddir.

Kiçik bir manipulyatorla qarşılaşdıqda, valideynlər bu "hücumun" haradan gəldiyinə təəccüblənirlər, hətta çox vaxt özləri belə davranışı təhrik etdiklərinə şübhə etmirlər. Müxtəlif növ manipulyasiyalarla necə hoqqabazlıq etməyi məharətlə bilən uşaq nadir hallarda xoşbəxt olur. O, müxtəlif növ və manipulyasiya üsullarını sınamalı, bəzi hərəkətlər icad etməlidir ki, ona diqqət yetirsinlər, istək və maraqlarını eşitsinlər. Ancaq aldatmaqla istədiyini aldıqdan sonra məmnunluq duymur, çünki bunun süni şəkildə yaradıldığını, təəssüf ki, bunun bir illüziya olduğunu başa düşür.

Təəssüf ki, bir çox hallarda valideynlər özləri övladlarını manipulyator edən "şərait yaradırlar".

Manipulyasiya ilə mübarizədə ən vacib şey səbrlə məqsədə çatmaqdır. Uşaqlarda manipulyativ davranışı aradan götürmək üçün aşağıda göstərilən bir neçə davranış qaydalarına əməl etmək vacibdir:

1) Özünə nəzarət. Diqqət mərkəzinə çevrilsəniz və isteriya güclənsə belə, soyuqqanlılığınızı itirməyin. Unutmayın ki, bütün bunlar sizi idarə etmək cəhddir. 2) Məhəl qoymayın. Uşaqların davranışı sizinlə əlaqə saxlamağa yönəlib, ona görə də buna qarşı çıxmağın ən yaxşı yolu ona məhəl qoymamaqdır. 3) Vaxt. Uşağın sakitləşməsinə icazə verin. Münaqişədən və ya tantrumdan sonra ara verin. Səbəb bir şey etmək istəməməkdirsə, uşağa müstəqil düşünmək və ya hərəkət etmək üçün vaxt verin. 4) Tələblərin vahidliyi. 5) Güvənin, amma yoxlayın.

Unutmayın ki, valideynlərin əsas silahı sevgidir. Ən şıltaq uşaq belə sevgiyə layiqdir və onun davranışında böyüklər günahkardır. Birlikdə səhvlər etdiniz, yəni onları birlikdə düzəltməlisiniz.

Birdən uşağınızın sizi aldatdığını, zəif tərəflərinizə təzyiq göstərməyə çalışdığını və bunun üçün

müxtəlif manipulyasiyalardan istifadə etdiyini görməyə başlasanız, özünü belə suallar verməlisiniz: uşaqla birlikdə kifayət qədər vaxt keçirirəmmi, onunla yetərinə söhbət edirəmmi, onunla yaxın olurammi, oyunlar oynayırımmı? Əgər yuxarıda göstərilənlər baş verirsə, deməli övladımıza kifayət qədər diqqət göstərmirik, ona lazımı vaxt ayırmırıq.

Bəlkə də bu, vəziyyəti dəyişməli və kiçik və ya böyümüş uşağınıza daha çox sevgi, məhəbbət və diqqət göstərməyə çalışmalı olduğunuz vaxtdır!

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Sosial psixologiya: Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: Qapp-poloqraf, 2003.
2. Həmzəyev M.Ə., Əmiraslanova S.F. Ünsiyyətin psixologiyası. Bakı: Nurlan, 2007.
3. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений. Издательство: Питер, 2009.
4. Шостром Э. Человек-манипулятор. Изд-во Института Психотерапии, 2008 г.